

Poemes essencials

SAGRATS I CLÀSSICS, 13

Joan de la Creu

POEMES ESSENCIALS

Traducció i edició

PERE LLUÍS FONT

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció SAGRATS I CLÀSSICS, 13

Primera edició GENER DEL 2025

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica RITA PIÑOL
Disseny de la coberta FRANCESC MORETA CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2025 PERE LLUÍS FONT
per l'edició i la traducció

© 2025 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 1753-2025
ISBN 979-13-87548-03-2

RESERVATS TOTS ELS DRETS

*A la memòria de Mn. Joan Quer,
que en aquella edat en què es fan provisions
per a la vida em va descobrir sant Joan de la Creu.*

Als amics catalans de sant Joan de la Creu.

ÍNDIX

<i>Introducció</i>	9
<i>Cronologia</i>	37
<i>Bibliografia</i>	43

POEMES ESSENCIALS

Càntic espiritual	49
Càntic espiritual B	56
Càntic espiritual A	74
Nit obscura	93
Flama d'amor viva	101
<i>Notes als poemes essencials</i>	109

ANNEXOS

El Crist de sant Joan de la Creu	127
El mont de perfecció	131
Sentències espirituals	141

EPÍLEG

A san Juan de la Cruz	153
-----------------------	-----

Les abreviatures i les sigles utilitzades en aquest llibre són, a més de les habituals, les següents:

Càntic = *Càntic espiritual* (el poema).

CA / CB = *Càntic espiritual* A o B (versió primera o segona del poema).

Nit / *Noche* = *Noche oscura* (el poema).

Flama / *Llama* = *Llama de amor viva* (el poema).

Si l'abreviatura o la sigla va seguida d'un número, aquest és el de l'estrofa concernida. Si el número de l'estrofa del *Càntic* no porta cap més indicació, s'entén que correspon al CB.

INTRODUCCIÓ

*Val més un sol pensament de l'home que el món sencer.
Al vespre t'examinaran d'amor.
Oh, quin Déu més bo que tenim!*

SANT JOAN DE LA CREU

L'HOME I L'OBRA

S'HA DIT AMB RAÓ que sant Joan de la Creu és el més sant dels poetes i el més poeta dels sants. Ara bé, tot recordant que la seva mira suprema no va pas ser la literatura, sinó la *imitatio Christi*, es poden narrar els aspectes més rellevants de la seva biografia a imitació també de les narracions evangèliques (de Mateu i de Lluc), que comencen per la infància de Jesús, continuen amb la seva vida pública i acaben amb la passió, la mort i la resurrecció. En el nostre cas, el primer període (1542-1568) seria el de la infància, l'adolescència i la primera joventut (origen, formació i anys de carmelita calçat); el segon (1568-1591), el de la seva vida de carmelita descalç (responsabilitats institucionals, acompanyament espiritual i composició de les seves obres); i el tercer (1591), el de la passió i la mort (animositat de correigionaris pre-

potents i malaltia dolorosa), seguides de la glorificació *post mortem*.¹

Però glossar de manera ponderada la vida i l'obra de sant Joan de la Creu no és cosa senzilla, atès sobretot el caràcter de les fonts disponibles. En efecte, no hi ha pràcticament cap dada autobiogràfica explícita en els seus escrits, i una bona part de la nostra informació procedeix de les declaracions de testimonis en el procés de beatificació, que són més aviat hagiogràfiques i que conviden, per tant, a la circumspècció.²

El nostre heroi és un castellà del segle XVI, d'origen molt humil, que va buscar i va anar trobant el seu camí i que ha passat a la història com un dels més grans místics i dels més grans poetes lírics de tots els temps. Un projecte d'autonomia personal que no era fàcil en una Castella en què Felip II havia establert duanes culturals amb Europa i en què la nova Inquisició recentment implantada ja no estava només a l'aguait dels judaïtzants, sinó que havia anat ampliant les seves competències cap als moriscos, als protestants, als erasmistes, als *alumbrados* i a qualsevol que tingués alguna aparença d'heterodòxia.

El que ara coneixem com a sant Joan de la Creu es deia Juan de Yepes i havia nascut a Fontiveros, prop d'Àvila, en una data desconeguda de 1542 en el si d'una família pobra, perquè el seu pare, Gonzalo de Yepes, d'origen noble, ha-

¹ Una presentació succinta estrictament cronològica que ajudi a situar dades i dates es pot trobar en la CRONOLOGIA que segueix a aquesta INTRODUCCIÓ, *infra*, p. 37-42.

² La millor biografia és encara la de Crisògono de Jesús (vegeu la BIBLIOGRAFIA, *infra*, p. 45). Hi ha una mirada interessant sobre gestos i actituds de la persona en la narració episòdica novel·lada de José Jiménez Lozano *El mudejarillo* (Anthropos, Rubí, 1992).

via estat desheretat per haver-se casat amb Catalina Álvarez, que era una teixidora (el marit va ser rebaixat per la condició social de la seva dona, en lloc de ser elevada aquesta a la categoria del marit, com solia passar). Juan tenia dos germans més grans, Francisco i Luis, i va quedar orfe de pare a tres anys. Poc després va morir també el seu germà Luis. La viuda, que no va rebre ajuda de cap dels seus familiars rics, va haver de peregrinar amb els altres dos fills, primer a Arévalo i després a Medina del Campo, per tal d'esquivar la misèria. La pobresa i la marginalitat van deixar en Juan seqüeles vitalícies, tant físiques (un cos menut, desnerit, amb vestigis de raquitisme infantil) com psicològiques (per exemple, el costum de seure a terra).

A Medina del Campo, Juan aprèn les primeres lletres al Colegio de la Doctrina, una escola gratuïta per a nens pobres, on fa d'escolà i ha de pidolar pels carrers. També treballa successivament en diversos tallers, entre altres en un de pintor,³ i després fa d'infermer a l'Hospital de la Concepció o *de las bubas* (és a dir, dels sifilítics). Però la seva gran afició són els llibres. Per això, el director de l'hospital li suggereix fer-se capellà, que era pràcticament l'únic mitjà de culturització per als pobres. Però ell busca la soledat, i per això no vol ser capellà secular. A partir de 1559 cursa tres anys d'humanitats amb els jesuïtes, que acaben de fundar un col·legi a Medina. Però, tot i haver conegut els jesuïtes, i havent pensat també en els franciscans, a vint-i-un anys, el 1563, opta per fer-se carmelita al convent de Medina, on pren l'hàbit amb el nom de Juan de Santo Matía.⁴

³ N'és un preciós testimoni el santcríst que va dibuixar anys després (vegeu el primer dels ANNEXOS d'aquest llibre).

⁴ L'orde dels carmelites havia nascut al segle XII, quan un grup de pe-

Després d'un any de noviciat els carmelites l'envien quatre cursos, de 1564 a 1568, a Salamanca a estudiar filosofia i teologia. Hi rep una formació escolàstica i hi té l'oportunitat d'escoltar fra Luis de León, amb qui compartirà la preferència bíblica pel Càntic dels Càntics i la preferència poètica per les lires garcilasianes. És possible que hi conegués també el copernicanisme.⁵ Entre els anys tercer i quart és ordenat prevere i va a cantar missa a Medina, on té la primera trobada amb Teresa de Jesús, que hi ha anat a fundar un convent de carmelites descalces (ella té cinquanta-dos anys i ell vint-i-cinc).

Després d'acabar els estudis a Salamanca i havent retornat a Medina, acompanya Teresa en la fundació del convent de descalces de Valladolid i ella li explica el sentit de la seva reforma, intuïnt en aquell frare un possible col·laborador per estendre-la als convents masculins.

La reforma teresiana pretenia retornar fidelment a l'esperit primitiu de l'orde: senzillesa i pobresa, autonomia espiritual, austeritat sense rigorismes, amor al silenci i a la contemplació, i exempció de tota discriminació per raó de l'extracció social. Teresa havia fundat el 1562 el primer convent de carmelites descalces a Àvila, el de San José, després que el prior general, Giovanni Rossi, autoritzés la fundació de convents femenins reformats. El mateix Rossi va estendre

---

legrins a Terra Santa es van establir com a ermitans al Mont Carmel, una muntanya vinculada a la memòria del profeta Elies, i hi van construir una església dedicada a la Mare de Déu (la nostra Mare de Déu del Carme). L'orde, centrat en l'oració, la meditació i el treball, es va convertir al segle següent en un orde mendicant, que es va estendre per tot el món cristià i que va afegir, a la dedicació inicial, la predicació i la cura d'ànimes.

⁵ En els comentaris a *Flama* 4 parla del moviment de la Terra.

després l'autorització de la reforma als convents masculins. El nom de descalços per als reformats ve del fet que només duien als peus unes sandàlies bastes (per contraposició, es coneixeran com a calçats els de l'antiga observança).

El projecte teresià va convèncer immediatament Juan de Santo Matía, que en realitat es trobava insatisfet amb la vida de carmelita tradicional i fins i tot havia pensat a fer-se cartoixà. El mateix 1568 esdevé el primer carmelita descalç, a la comunitat de Duruelo, amb el nom de Juan de la Cruz, i en endavant serà el braç dret de Teresa per a la reforma de la branca masculina dels carmelites. Aquí acaba la primera etapa de la vida del nostre heroi (la de la infància, l'adolescència i la primera joventut com a carmelita calçat) i comença la segona i decisiva (la de carmelita descalç).

Cal encetar el relat d'aquesta segona etapa recordant que hi va haver molts episodis conflictius, a vegades dolorosos i incomprensibles, entre calçats i descalços, sobretot fins que el 1580, gràcies a una intervenció de Felip II, el papa Gregori XIII va autoritzar una província de descalços independent. En realitat, però, els conflictes no es van acabar del tot fins que el 1593, dos anys després de la mort de sant Joan de la Creu, una butlla del papa Climent VIII va decretar la separació total dels dos ordes.

A Juan de la Cruz aviat se li acumulen responsabilitats, càrrecs, viatges i també missions delicades, com ara la moderació dels excessos penitencials dels descalços de Pastrana. El seu destí més durador en aquest període és, per voluntat de Teresa, el de vicari i confessor de les descalces del convent de la Encarnación d'Àvila, del qual ella mateixa és priora no sense problemes. Serà una estada de cinc anys d'acompanyament espiritual de les monges, que s'acabarà de manera violenta.

En efecte, el nostre descalç va ser detingut dues vegades pels calçats d'Àvila a causa de la seva resoluda opció per la reforma teresiana. La primera vegada, probablement al gener de 1576, el van portar a la presó conventual de Medina, però va ser alliberat als pocs dies per intervenció del nunci Niccolò Ormaneto, que era favorable als descalços.

Molt diferent va ser el segon segrest, que va donar lloc a l'experiència més traumàtica de la seva vida. La nit del 2 al 3 de desembre de 1577, un grup de calçats, acompanyats de gent d'armes, el detenen i el duen emmanillat al convent dels calçats, on és assotat diverses vegades. Poc després, i amb tota classe d'humiliacions i maltractaments, és conduït a Toledo per camins solitaris i amb els ulls tapats, sense que ni ell ni cap dels descalços sàpiga on el porten, acusat de desobediència, rebellia i contumàcia, i amb amenaces i promeses perquè desisteixi de la reforma.

Teresa, tan aviat com coneix el fet, comença a moure fils. Mort el nunci Ormaneto, no pot comptar amb el nou nunci, Filippo Sega, contrari a la reforma. El 4 de desembre, només dos dies després del segrest, escriu al rei Felip II en aquests termes: «Aquest frare tan servent de Déu està tan flac pel fet d'haver patit tant que temo per la seva vida. Per amor de Nostre Senyor, suplico a Vostra Majestat que mani que el rescatin ben aviat i que s'ordeni que tots aquests pobres descalços, que no fan sinó callar i sofrir, no sofreixin tant amb *els del drap* [*los del paño*].»

A Toledo resta empresonat quasi nou inacabables mesos en una cofurna immunda del convent dels calçats que havia servit de comuna per als hostes, que tenia una espitllera a la part alta per tota llum i ventilació, i on li havien posat, per dormir, unes taules a terra i un parell de mantes velles.

Allí passa tot aquest temps, mal alimentat, en condicions higièniques deplorables, amb fred glacial a l'hivern i calor asfixiant a l'estiu, amb l'hàbit vell enganxat en una esquena llagada pels assots, necessàriament ociós, sense poder llegir ni escriure, podent només pensar, recordar, pregar i esperar, totalment incomunicat, havent d'escoltar converses injurioses darrere de la porta, custodiat per un carceller despietat. Fins que, al cap de sis mesos de presó, un nou carceller una mica més humà li procura una túnica per canviar-se, paper i tinta per poder escriure, i tisores, fil i agulla per poder-se apedaçar la roba. Però, malgrat aquest tènue alleujament, no deixa de pensar en la possibilitat d'escapar-se. Després d'exercitar-se pacientment durant dies a afuixar la tanca, una nit, durant l'octava de l'Assumpció de 1578, havent tallat les mantes amb les tisores i havent-ne nuat les tires, mentre tothom dormia, aconsegueix obrir la porta de la cella i despenjar-se per una paret que dona a la vora del Tajo. Desnodrit, afeblit en extrem, entumit per la immobilitat, brut i esparracat, passa la resta de la nit en un portal i pregunta pel convent de les descalces, que l'acullen de bon matí i el posen en contacte amb el canonge Pedro Hurtado de Mendoza, un noble favorable a la reforma, a casa del qual roman ocult tot el mes de setembre.

El fugitiu duia a la butxaca un quadernet amb poesies escrites en aquell cambró sinistre. Entre elles, la meravella de les trenta-una primeres estrofes del *Càntic espiritual* (CA), el gran poema místic que comença precisament evocant l'experiència dolorosa de l'abandó en aquella ocasió per part de l'Amat.

Després de la terrible experiència de la presó toledana, passarà deu anys a Andalusia, amb una relativa tranquil·litat malgrat les responsabilitats institucionals, simultanie-

jades amb la composició de les seves obres majors, però allunyat dels conflictes amb els calçats i sense tensions greus entre descalços.

L'octubre de 1578 és elegit superior del convent de descalços d'El Calvario, al llogaret de la Corenzuela, prop de Beas de Segura (a la regió de Jaén), des d'on farà també acompanyament espiritual a les descalces de Beas i on escriu probablement el poema *La noche oscura*, que comença, com el *Càntic*, amb la memòria de la presó de Toledo, ara evocant-ne (amb filtratge poètic) l'escapada, presa com a metàfora de l'alliberament del captiveri de les passions.

També a Andalusia, com temps abans a Castella, se li acumulen responsabilitats, càrrecs i viatges. Aprofita un d'aquests viatges, emprès per participar en el capítol d'Alcalà, per arribar-se fins a Àvila, on tindrà, el 1581, la seva darrera trobada amb Teresa, que morirà l'any següent.

Després del vicariat d'El Calvario i del rectorat del col·legi universitari de Baeza, i havent participat en diverses fundacions, el 1582 és elegit prior del convent de Los Màrtires de Granada. Però el 1585 és nomenat vicari provincial d'Andalusia (sense canviar de residència), càrrec que ocupa fins al 1587 i després del qual torna a ser elegit prior de Los Màrtires. El període de vicari provincial és, naturalment, el més compromès i el més delicat.

De la seva estada a Granada (1582-1588), cal subratllar-ne sobretot la intensa activitat com a escriptor, especialment pel que fa al que s'ha convingut d'anomenar les seves grans obres en prosa (algunes, començades potser ja a El Calvario o a Baeza). D'aten al període granadí, a més d'algunes poesies: *a* el Comentari A al *Càntic* A, després d'escriure'n les darreres estrofes; *b* la *Subida del Monte Carmelo* i la *No-*

che oscura, que els editors solen considerar dues obres distintes, però que són en realitat una mena de díptic, dues parts d'una obra unitària que es pot titular *Noche oscura de la subida del Monte Carmelo*,⁶ que tenen en comú, des de punts de vista diferents, el comentari (un comentari tirant a tractat doctrinal, sobretot en *Subida*) de les dues primeres estrofes del poema *Noche oscura*;⁷ c el poema *Llama de amor viva* i, poc després, el seu Comentari A, i *d* la composició del Càntic B (amb la reordenació de les estrofes i amb l'addició de l'onzena) i poc després el seu comentari B.

Aquesta llarga estada a Andalusia s'acaba quan el primer capítol general dels descalços, celebrat a Madrid el 1588, nomena Juan de la Cruz conseller general de l'orde i prior de Segòvia, ciutat on durant un temps té la seu l'anomenada Consulta, que és l'òrgan general de govern. Es trasllada, doncs, al convent de descalços de Segòvia. I ho fa sense recança, perquè en realitat, malgrat la pau de Granada, tenia ganes de tornar a la seva enyorada Castella. Però tenir un càrrec en el govern central farà que hagi d'intervenir en qüestions compromeses, i aviat sortiran núvols premonitors de la tempesta que he anomenat la seva «passió» (en el sentit evangèlic del terme), originada ara en el si mateix dels descalços.

Els núvols amenaçadors apareixen al segon capítol general de l'orde, celebrat també a Madrid el 1590, quan ell es pronuncia contra la deriva rigorista i autoritària del vicari

⁶ Segons la formulació que trobem als comentaris A 1,21 i B 1,25 de *Llama de amor viva*.

⁷ *Subida* tracta de la nit activa, és a dir, de la inicitiva humana, del que l'ànima pot fer per acostar-se a Déu; mentre que *Noche* tracta de la nit passiva, és a dir, de la iniciativa de Déu, del que Déu fa per acostar-se a l'ànima.

general Nicolás Doria i, en particular, quan defensa el vot secret per a l'elecció de càrrecs. Aquesta presa de posició dona lloc a una campanya denigradora, que farà que en el capítol ordinari de l'orde del juny de l'any següent se'l destitueixi de totes les funcions i que, després de pensar enviar-lo a Mèxic, finalment se'l destini de nou a Andalusia com a frare ras. Mentrestant, Doria disposa, o almenys permet, que un rancorós Diego Evangelista faci una enquesta sobre la moralitat de Juan de la Cruz en la seva relació amb les monges i s'esforci per recollir declaracions difamatòries, cosa que afegeix a la sanció institucional el descrèdit moral.

A la primeria d'agost de 1591 arriba a La Peñuela (avui, La Carolina), prop de Jaén, on passa un breu període en pau, alliberat de tota responsabilitat i prenent-se el càstig com un premi. Encara escriu el Comentari B de *Llama de amor viva*. A la darrereria de setembre, malalt, amb febre causada per una inflamació del peu dret, el prior de La Peñuela el vol enviar a Baeza per rebre tractament mèdic, però ell demana anar a Úbeda, on pensa que tindrà més pau. Ara bé, el prior d'Úbeda, Francisco Crisóstomo, ressentit segurament per alguna amonestació anterior, té amb ell un tracte inhospitalari: li assigna la cella més petita i més pobra de la casa, destitueix l'infermer perquè en té una cura excessiva, i fins i tot li regateja l'alimentació i les cures, amb una inhumanitat que escandalitza els altres frares. D'altra banda, la intervenció del cirurgià és molt dolorosa, perquè després d'extreure-li el pus li cauteritza la ferida amb ferro roent. Amb tot, el procés gangrenós esdevé incontenible i se li llaga tot el cos, de manera que resulta insuportable el fregadís de la roba. Així, s'afegeix a la desgràcia final amb els seus propis germans descalços el sofriment intens de la malaltia.